

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

YENİ TÜRK EDEBİYATI - VI DERS NOTLARI

İsa SARI
www.isa-sari.com

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANI

Cumhuriyet dönemi Türk romanı, genellikle Cumhuriyet ideolojisi çevresinde şekillenir. Bir önceki kuşağın romancıları batılılaşma, kaybolan değerlerle ilgili izlekler çevresinde çalışmalarını sürdürürken; çocukluk ve gençlik dönemleri İttihatçıların parti kavgaları, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke döneminin utanç verici sahneleri içinde geçmiş, daha sonra İstiklal Savaşı'na ve Cumhuriyetin kuruluşuna tanık olmuş genç kuşak romancılar, dönemin koşulları gereği, yeni kurulan devletin prensiplerini benimseyen/destekleyen romantik eserler yazmışlardır. Anadolu'ya ve Anadolu insanına açılma eğilimi, bu kuşak yazarlarda artarak devam eder. Artık roman, konusunu doğrudan halkın içinden alır. Feminizm, bilgisizlik, kızların/kadınların okutulması ve eğitilmesi, yozlaşma, batılılaşma, modernizm... gibi Tanzimat'tan beri süregelen izlekler, yerlerini daha güncel ve Cumhuriyet ideolojisiyle uzlaşan yeni insana özgü değerlere, bakış açılarına ve izleklerle bırakır. Anadolu, adeta yeniden keşfedilmeye çalışılır. Cumhuriyetin yükselen değerleri olan milliyetçilik, uygarlaşma, hurafelere çağdaş değerlerle karşı çıkma, ulus olma bilincinin uyandırılması... gibi konular bu dönem romanının ana izleklerini oluşturur.

Bu köklü değişimin gereği olarak kimileri eski-yeni çatışması içinde yitip giden değerlerin arkasından duyulan hüznü yansıtırken, kimileri emeğinin karşılığını alamayan insanların işveren karşısındaki direnişini, köy ve köye ait sorunları, ekmeğini denizden çıkaran insanların hayat kavgasını, yaşadığı ortamla uzlaşamayan aydının bunalımını, Cumhuriyetle birlikte gelen yeni değerlerin savunuculuğunu üstlenirken; kimileri de geleneksel değerleri millî romantik duyuş tarzıyla yorumlayarak yeni ve çağdaş tekliflerle okuyucunun karşısına çıkarlar. İşlenen konular pek çok dünya görüşü ile desteklenir. Yaşanan hayat, anında romana yansır.

Cumhuriyet Döneminin İlk Romancıları

- Halide Edip Adıvar
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu
- Reşat Nuri Güntekin
- Refik Halit Karay
- Aka Gündüz
- Peyami Safa
- Selahattin Enis
- Mahmut Yesevi
- Esat Mahmut Karakurt
- Ercüment Ekrem Talu
- Güzide Sabri Aygün
- Halide Nusret Zorlutuna
- Müfide Ferit Tek
- Şükûfe Nihal

Bu yazarların vermiş oldukları eserlerde, yeni bir devletin kuruluşuyla başlayan bir heyecanı görebilmek mümkündür. Sonrasında ise daha çok olarak, ailenin merkezde olduğu geçiş dönemleri ve problemleri göze çarpar. Bir kısım yazarlar (Halide Edip Adıvar, Aka Gündüz) Millî Mücadeleyi

destekleyici eserler kaleme alırlar. İçlerinde, Millî Mücadeleye ve Millî Edebiyat akımına karşı çıkıp, daha sonradan bu akımları benimseyenler de vardır (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay vs.).

Bu dönem romanı, Millî Edebiyat akımının geliştirdiği dil hassasiyeti üzerine kuruludur. *Yeni Lisan* ve *Genç Kalemler*'in etkisi barizdir. Yine bu dönemde köye yöneliş başlar ve köy konulu romanlar görülür: Ağa, köylüye zulüm, tarla, köy öğretmeni gibi konular üzerinde durulur.

KİRALIK KONAK¹

Eserin ismi, bize muhtevası hakkında ipuçları vermektedir. Konak hayatının devrini tamamlaması, onun, modern hayatı değil de kültürel bir hayatı devam ettirdiği yerler durumuna gelmesi söz konusudur. Şişli ve civarında apartman daireleri ortaya çıkana kadar, ortada konakların kiraya verilmesi gibi bir durum yoktu. Üç-dört nesil bir arada konaklarda yaşardı. Bu cümleden hareketle, “nesiller arası çatışma ve konak hayatının çöküşü, geleneklerin etkisini yitirmesi” gibi yargılara ulaşabiliriz.

Eserde, batılılaşma, kuşaklar arasında farklılaşan değer yargıları, yaşam biçiminin değişmesi, aile hayatı ve akrabalık ilişkileri gibi konuları irdeleyen bir işleyiş hâkim durumdadır. Yazar, eski-yeni ayrımına eserinin ilk kısımlarında dikkatleri çeker. “Redingot Devri” tabiriyle, değişme ve yabancılaşmayı vurgular. Tanzimat'ın yarattığı İstanbul devrindeki insanları zarif, temiz insanlar olarak tanımlar ve bu kuşağı över. Redingot devrindeki insanları ise Abdülhamit döneminde peyda olan görgüsüz, cahil, özentili ama aynı zamanda da “işini bilen” tipler olarak tarif eder: Naim Efendi ve Servet Bey bu çatışmanın ilk temsilcileridir. Kültür değişimlerinin bir genç kız üzerindeki akisleri çatışmayı körükler. Dedikodu ve namus, evlilik gibi kavramlar üzerinde durulur.

Eserdeki Kahramanlar

Naim Efendi: Emekli, hayattan elini-eteğini çekmiş pasif birisidir. Hem maddî hem de manevî bakımdan dürüst olarak nitelendirilebilecek bir insandır; ama aynı zamanda iradesizdir. Bilhassa para konusunda bu iradesizliği kendisini gösterir. Geleneği temsil eder ve eskiyi yansıtır. Torunu Semiha'ya karşı

¹ Roman incelemelerinde dikkat edilecek hususlar:

- a. Eserin yazılma tarihi
- b. Eserin niteliği: Eserde, düşünceler aleni bir şekilde, açık olarak söyleniyorsa eser *tezli*dir. Aksine, eserde var olan düşüncüyü, okuyucunun, kahraman ve olaylardan yola çıkarak bulması bekleniyorsa, bu tür eserler *mesaj veren* eserlerdir.
- c. Eserde ele alınan meseleler
- ç. Eserin teması
- d. Yazarın dünya görüşü ve olaylara bakış açısı
- e. Eser üzerindeki değerlendirmeler

zaafı vardır. Bu zaaf, otorite boşluğuna neden olacak ve olayları tetikleyecektir.

Semiha: Şuh, neşeli, alaycı, çok rahat tavırlara sahip on sekizli yaşlarda genç bir kızdır. Sürekli bir başkalaşma, bir değişim içerisinde. Bunalımlı bir içyapısı vardır. Okuduğu roman ve hikâyelerden etkilenir. Davranışlarını kontrol edemeyebiliyor ve nerede nasıl davranılacağını bilmiyordur.

Hakkı Celis: Başlangıçta duygusal bir yapıya sahiptir: Aşk ve kadın konulu şiirler yazmaktadır. Ruhî bir büyüme sürecindedir.

... devamı için ek notlara bakınız

ÇALIĞUŞU

Vakit gazetesinde tefrika edildikten sonra aynı yıl kitap olarak yayımlanan Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu*'su, memleket edebiyatı çığıı içerisinde ele alınabilecek bir romandır ve figüratif unsurlar² taşıması bakımından önemlidir. Anadolu'ya idealist bir aydın dikkatle yaklaşan yazar, başkişi Feride'nin romantik aşk serüveni içinde eğitim kurumları ve Anadolu'nun sosyal yapısı ile ilgili birtakım sorunları da gündeme taşımıştır. Daha yerinde bir söyleyişle Cumhuriyet aydınına Anadolu'nun kapısını Feride öğretmenin kişiliğinde açmaya çalışmıştır.

Söylediğimiz bu özelliklerinden dolayı *Çalıkuşu*, bir "karakter romanı"dır ve Feride ise o zamana kadar romanımızda pek rastlanmayan bir genç kız tipidir.

Roman, Feride'nin günlüğü biçiminde kaleme alınmış; çocukluk yıllarından başlayarak aile ve okul hayatı, genç kızlık hayalleri ve bu sırada bir şaka ile başlayan; ama sonradan onun ruh dünyasında fırtınalar koparan teyzesinin oğlu Kâmrân'a olan aşkı, Anadolu'nun köy ve kasabalarında yaşadığı, kimi zaman acı ile karışık bir yalnızlık ama çoğu zaman bir görev yapmanın, kendini kanıtlamanın verdiği bir güven duygusu ile doludur. Okuyucu, roman süresince, şımarık Feride'nin idealist bir öğretmen olarak yücelişini adım adım takip eder.

Onun Zeyniler köyünde başlayan Anadolu serüveni, karşılaştığı çeşitli sebeplerle B. ve Ç. kasabalarına, oralardan İzmir'e ve sonunda Kuşadası'na gidişle tamamlanır. Bu son durağında Feride artık askerî doktor Hayrullah Bey'e, Çanakkale Savaşı'nda yaralanan askerlerin tedavileri için yardım eden bir hastabakıcı rolündedir. Feride'ye bir baba sevecenliğiyle yaklaşan Hayrullah Bey, yanlış anlamaları ortadan kaldırarak, onun gönül

serüvenini mutlulukla sonlandırmasına yardımcı olur.

Eser, başkişi Feride'nin değişen sosyal çevresi ve ruhsal durumunun açıklanması üzerine kuruludur. Onun sosyal çevresinde sırasıyla okul ve aile çevresi, sonra Anadolu'nun farklı mekanlarında sürdürdüğü çalışmaları ve nihayet Kâmrân'a olan aşkı anlatılır. Feride tipini tamamlayan bu üç unsur içinde en başta geleni "yeni bir genç kız tipi"ni temsil eden İstanbul doğumlu ve kolej mezunu öğretmenin var olma çabasıdır. Dönemin kadın-erkek ilişkileri göz önüne alındığında, romanı çekici kılan da kahramanın bu kimliğinden gelmektedir. Ayrıca yazar, baştan sona kadar nefret ve kırgınlıkla karışık aşkı sürekli canlı tutarak romanın acıcılığını sağlamıştır. Kahramanını Anadolu'nun farklı kesimlerinde dolaştırmakla, Anadolu'ya bir ışık tutmuş, Anadolu'nun genel panoramasını çizmiş ve birbiriyle bağlantılı olaylar zinciriyle de dönemin Türkiye'sinden insan manzaraları sunmuştur.

Feride'yi Anadolu'ya atan sebeplerin ilki, içindeki serüven duygusu ile açıklanabilir. Bu düşünce, onda çocukluk yıllarından itibaren oluşmaya başlamıştır. İkincisi, aşkına ihanet ettiğini düşündüğü Kâmrân'dan kaçış, üçüncüsü ise kendini kanıtlamak, ekmeğini kendi çabalarıyla kazanma isteğidir. Onun yaşadıkları ve tanık oldukları, onu Cumhuriyet kuşağı öğretmenlerinin örnek bir modeli haline getirecektir ki romanın arka planında verilerek istenen mesaj da burada saklıdır. Yazar, Feride tipi ile özellikle aydın kesimin ilgisini Anadolu'ya ve onun sorunlarına çekmek ister ve bunda da başarılı olur.

Eserdeki Kahramanlar

Feride: Küçüklüğünde hareketli, yaramaz bir çocuktur. Fransız Koleji'nde öğrenim görürken, teneffüslerde ağaca çıkıp daldan dala atladığını dömen öğretmenin "Bu çocuk insan değil, çalıkuşu" demesiyle "Çalıkuşu" lakabını almıştır. Feride, öğretmenliğe başlamasıyla, gittiği her yerde güzelliğiyle herkesin kendisine aşık olduğu, Gülbeşeker, İpekboceğı gibi türlü isimler takılan biri olur. Hakkında dedikodular çıkar; fakat o Kâmrân'ı kalbinden atamamasına rağmen Kâmrân ile evliliğine üç gün kala öğrendiği "Kâmrân'ın başkasıyla birlikte olduğu" haberi, Kâmrân'a karşı nefretle dolmasına sebep olur. Bu öyle bir nefrettir ki Kâmrân'la ilgili olan her şeyden nefret duymaya başlar (Örneğin yeşillikten nefret etmesinin sebebi Kâmrân'ın yeşil gözlü olmasından dolayıdır). Ama Kâmrân'ı unutmak için de öğrencilerine ve bulunduğu çevreye bir şeyler kazandırmayı, gülmeyi öğretmeyi isteyen gönül çok geniş birisidir. Ayrıca Feride, Türk romanında ilk ideal kahramandır, bu yönüyle pek çok öğretmene direnç vermiştir

Kâmrân: Okumuş, nazik, terbiye sahibi birisi, Feride'nin kuzenidir. Bayanlara karşı zaafı vardır; ama Feride'ye olan ilgisi başkadır. Evlenmesine rağmen, hâlâ onu sevmektedir.

² Figüratif unsur, bir tahkiyeli eserde yer alan kahramanların yanı sıra, cansız varlıkların da olay akışında etkili olmasıdır. Figür, daha geniş ve daha geneldir: "Kahraman" denildiğinde, zihinde "insan veya hayvan" gibi bir canlı oluşur; fakat "figür" dendiğinde cansız varlıklar da zihinde oluşabilir. Örneğin bir "ışık" unsuru olayı sırtlayıp götürebilir. Kiralık Konak romanında ise "Konak", mimarî yapı olarak figüratif unsurdur.

Munise: Küçük bir köy kızıdır. Babası ihtiyar bir köy memurudur ve üvey annesinden eziyet görür. Feride, bu çocuğa karşı özel bir ilgi duyar ve daha sonra köyün muhtarını aracı yaparak onu yanına alıp evlat edinir. Munise, bembeyaz denecek kadar temiz tenli, uçuk sarı saçlı, melek gibi güzel çehreli bir çocuktur. Küçük yaşına rağmen, görmüş geçirmiş gibi Feride'yle konuşur, onun dert ortağı olur.

Müjgân: Feride'nin kuzenidir ve ondan üç yaş büyüktür. Müjgân, Feridenin tam zıttıdır; çok ağırbaşlı, ayrıca her istediğini yaptırır birisidir. Buna rağmen Feride, akraba çocukları arasında en çok onu sevmektedir. Romanın sonunda Kâmrân'la Feride'nin yeniden beraber olmalarını sağlamak için uğraşır.

Doktor Hayrullah Bey: Görmüş geçirmiş, temiz kalpli, orta yaşın üzerinde, ihtiyar denecek birisidir. Hastalara yardımcı olmayı amaç edinmiş, bu yüzden köy köy çağrıldığı yere hiç çekinmeden giden Doktor Hayrullah Bey, Feride'nin hâlinde de anlayan birisidir.

Ayrıca **Mişel** Feride'nin Fransız Kolejinden arkadaşı, **Hatice Hanım** Zeyniler Köyündeki okulda daha çok din derslerine giren birisi, **Besime Hanım** ise Kâmrân'ın annesidir.

SİNEKLİ BAKKAL

Halide Edip'in, adını eski bir İstanbul mahallesinin yoksul sokağından alan *Sinekli Bakkal* adlı romanı, sokağın betimlemesiyle başlar. Olayların genişlemesine paralel olarak hem mekân genişler, hem de romana yeni kişiler katılır. Sokak, ahşap harap evleriyle, gaz tenekeleri içindeki fesleğen, küpe, karanfil çiçeklerle süslü pencereleriyle, çardak altındaki çeşmesiyle tipik bir sokaktır. Sokakta, evlerin pencerelerinden sarkan kadınlar, dedikodu yaparlar.

Romanın başkışısı **Rabia'nın** dedesi İlhami Efendi, dini sadece Cehennem azabı ile algılayan ve kendince katı kuralları olan bir mahalle imamıdır. Kızı Emine'yi de kendi düşüncesine uygun olarak yetiştirmiştir. Evlenme çağına gelen Emine, babasının karşı çıkmasına rağmen, küçük yaştan itibaren tanıdığı, Karagöz oyunlarında zenne rollerine çıkan ve Kız Tefik diye tanınan Tefik'e kaçar. Ancak ayrı dünyaların insanları oldukları için evliliklerini yürütemez ve ayrılırlar. Tefik, şikâyet üzerine Gelibolu'ya sürgün giderken, Emine, Rabia'yı doğurur. İşte Rabia, aşırı dindar ve hoşgörüsüz bir anne ile hayatı bir oyun sahnesi olarak gören ortaoyunu sanatçısı Tefik'in kızı olarak dünyaya gelir. Çocukluk dönemini İmam İlhami Efendi'nin din anlayışına göre çeşitli yasaklar- la geçiren Rabia'nın bu kapalı çevreden dışarıya çıkması, Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın karısı Sabiha Hanım'ın tesadüfen onun sesinin güzelliğini fark etmesiyle mümkün olur.

Bundan sonra Rabia'nın ikinci hayatı başlar ve hayatına iki önemli kişi katılır: Biri Doğu mistisizmini temsil eden Vehbi Dede, öteki ise Batı düşüncesini

temsil eden Peregrini'dir. Selim Paşa'nın konağında tanıdığı Mevlâî dedesi Vehbi Dede ve onun tekkesine devam eden Sabiha Hanım vasıtasıyla, o zamana kadar aldığı korkuya dayalı din anlayışı dışında hoşgörüye ve sevgiye dayalı bir din anlayışının var olduğunu farkına varır. Kâinata sevgiyle yaklaşan ve hayatı "*ilâhî bir şaka*" olarak gören Vehbi Dede'nin görüşleri Rabia'da yavaş yavaş etkisini göstermeye başlar. Aileden gelen katı görüşleri, yumuşayarak yerini hoşgörüye bırakır. Sesiyle dinleyenleri büyüleyen Rabia'nın, yazarın istediği terkibe ulaşması için Peregrini dairesinden geçmesi gerekmektedir. Bu bağlantı yine Selim Paşa konağının imkânlarıyla sağlanır.

Halide Edip, Vehbi Dede'nin Rabia'nın hayatına girişiyle geleneksel din anlayışı ve terbiyesi konusundaki görüşlerini verirken, Peregrini'nin kişiliğinde Doğu'ya ait değerlerle Batılı değerleri karşılaştırma fırsatı bulur.³

Müzik, Rabia'nın baba evinde günah sayılırken, Vehbi Dede'nin tekkesinde sevginin anahtarı, dinin yumuşak ve sevimli yüzünü gösteren bir aracı olur. Rabia'nın bundan sonraki hayatı, sürgünden dönen babasının hiç de büyükbabasının ve annesinin tanıttığı kadar kötü bir insan olmadığını, hatta yeni kimliğine uygun olduğunu anlaması, Müslüman olan Peregrini ile evlenmesi ile tamamlanır. Yazar, Rabia'nın Doğu ve Batı değerlerini senteze ulaştıran yaşam serüveni içinde, dönemin sosyal ve siyasal sorunlarını yoksul ama sıcak bir mahalle ortamı aracılığıyla; basıl bir din anlayışı ve "nasıl bir terbiye verilmeli?" gibi sorunlara da cevap bulmaya çalışır.

Her biri birer sembol hüviyetinde olan roman kişilerinden Vehbi Efendi, dünya alayışına önem vermeyen bir gönül adamını ve bu insana özgü meziyetleri; Kız Tefik, bir hayalden ibaret olan dünyayı; Peregrini (Müslüman olduktan sonra Osman), aşk ve özveriye; roman başkışısı Rabia, üstün insanı; Rabia-Peregrini ilişkisi ise, Doğu-Batı sentezini gerçekleştiren birer aracı olarak kullanılmıştır. İnci Enginün'ün söyleyişiyle, aforoz edilmiş bir papaz olan ve katı bir Katolik terbiyesiyle yetiştirilen Peregrini'nin kendi değerlerine "sırtını dönerek" Rabia'ya yönelmesi "imkânsız gibi görülen Doğu ve Batı birleşiminin gerçekleşebileceği" düşüncesini taşıması bakımından önemlidir.

Ayrıca Halide Edip, bu romanda bütün bir devrin panoramasını çizer. Eser, yazarın Amerika yıllarının bir ürünüdür. Bu yönüyle diğer eserlerinden farklılık arz eder. "The Clown and His Daughter" adıyla İngilizce olarak yazılmış ve daha sonra Türkçeye çevrilmiştir. Bu cümleden hareketle, "Halide Edip, Doğu kültürünü, Türk'ü ve Türkiye'yi Batı'ya tanıtmayı amaçlamıştır" diyebiliriz. Bu amaçla Türk

³ Bu karşılaştırmaların merkezinde müzik vardır ki; Halide Edip, neredeyse tüm eserlerinde, az ya da çok, bu müzik temini, kişileri birbirine bağlayan bir motif olarak kullanacaktır.

kültürünün Batıya cazip gelecek yönlerini ön plana çıkarır.⁴

Halide Edip'in diğer eserlerinde (örneğin Ateşten Gömlek) olduğu gibi, bu eserinde de başkahraman, idealize edilmiş bir kadındır. Bu da bize "kadın"ın yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başladığı ve "ideal kadın"ın nasıl olması gerektiği ile ilgili ipuçları vermesi açısından değerli olduğunu gösterir. Kahraman, yazarın kendisinden izler taşır. Bazı siyasî unsurlar romana yansımıştır. Romanın ayrıca musikiye açılan cephesi de vardır.⁵

Eserdeki Kahramanlar

Rabia: İnadını ve iradesini annesinden, yeteneklerini babasından alan Rabia, dedesi vesilesiyle hafızlık yapar ve mevlitler okur. Annesi ile babası arasında tercih yapması gerekmiş ve daha eğlenceli, daha çekici olduğu için babasının yanında kalmayı yeğlemiştir. Halide Edip'in "ideal kadın"ını temsil eder. Doğu ile Batıyı sentezleme görevi üstlenir.

Emine: Rabia'nın annesidir. Babasını istememesine rağmen "Kız Tefik" lakaplı bir orta oyuncusu ve Karagöz oynatıcısı ile evlenir. Sonrasında anlaşamazlar ve ayrılırlar. Ayrıldıkları sırada hamiledir ve Rabia'yı dünyaya getirir. İnatçı ve inatçılarına bağlı birisidir.

Tevfik: Emine'nin kocası ve Rabia'nın babasıdır. Karagöz, orta oyunu gibi uğraşları vardır. Yaptığı bazı şeyler yüzünden sürülür. Şen-şakrak bir kişiliği vardır ve bir bakkal dükkanı işletir.

İlhami Efendi: Emine'nin babası, çok sıkı kurallara bağlı bir dindar imam ve İslâm'ı yanlış anlamış bir yobazdır. Ona göre ibadet, sadece Cehenneme gitmemek için yapılır. Kızı Emine'yi ve torunu Rabia'yı kendi kurallarına göre yetiştirmiştir.

Vehbi Dede: İlhami Efendi'nin aksine İslâm'ı özünde yoğunmuş, onu en iyi şekilde yaşayan ve bâtil inançlardan, hurafelerden uzak bir şekilde inancını yaşayan bir Mevlevîdir. İnsanların kalbini hoş tutar ve onları kırmamaya özen gösterir. İnançlara saygılı ve sevgi dolu bir kişiliği vardır.

Peregrini (Osman): Önceleri tutucu bir Hristiyan olan Peregrini, Selim Paşa'nın konağında müzik dersi vermektedir. Rabia'yı tanıdıktan sonra ondan çok etkilenir ve dinini değiştirerek, daha doğrusu İslâmiyet'i seçerek onunla evlenir.

⁴ Örneğin: Tefik aracılığıyla Karagöz, Orta Oyunu, Meddah gibi türleri tanıtır; Vehbi Dede aracılığıyla da Mevlevîliği, Semâyı ve İslâm anlayışını tanıtıcı göndermelerde bulunur.

⁵ *Eylül*'den itibaren kullanılan bir örnekleme. *Eylül*'de de müzikal konu, Batı musikîsi üzerine inşa edilmiştir. *Sinekli Bakkal*'da ise Rabia aracılığıyla dinî musikî (mevlitler, Kur'an'ın okunması vs.); Peregrini aracılığıyla da Batı musikîsi işlenir.

Diğer Kahramanlar: Selim Paşa (konağın sahibi ve padişaha yakın birisi), Hilmi (Selim Paşa'nın İttihatçilere yakın oğlu), Kanarya Hanım (köşkteki bir Çerkez kızı), Sabiha Hanım (Selim Paşa'nın eşi), Bilal (Rabia ile evlenmek isteyen bir genç), Rıfat Amca (mahallenin yardımsever cücesi).

FATİH-HARBİYE

Peyami Safa'nın Millî Mücadele sonrası dönemdeki ülkenin sosyal durumunu anlatan romanın adı, krizi ve çatışma unsurunu çağırıştırır: Fatih ile Harbiye, Doğu ile Batı. Biri esnafıyla, eski evleriyle, türbeleriyle, kokusuyla Doğuyu temsil eden Fatih; diğeri ışıltılı vitrinleri, pastaneleri, gazinoları ile Batıyı temsil eden Harbiye.

Romanın başkışileri, Darü'l-Fünun'da talebe ve yedi yıllık nişanlı olan Neriman ile Şinasi'dir. Yazar, bu iki kahramandan özellikle Neriman üzerinde yoğunlaşır ve ondan yola çıkarak olayları geliştirir: Neriman, çocukluktan beri beraber büyüdüğü Şinasi ile evlenecektir; çünkü onların çocukluktan beri yaşadığı kari-koca hayatı kimsenin garibine gitmemekte, herkes bunu onaylar nitelikte davranmaktadır. Neriman'ın babası da bu evliliği onaylamaktadır; çünkü Şinasi gibi Doğuya ait bütün özellikleri kendisinde toplayan, efendi, akli başında birinin kızını mutlu edebileceğine inanmaktadır.

Neriman, son zamanlarda Şinasi'ye soğuk davranmaya başlar. Artık eski Neriman değildir. Batılılar gibi yaşamak niyetinde eskiye dert yanmakta ve daha medenî, daha rahat ve huzurlu bir hayat sürdürmek istemektedir. Doğuya ve ona ait her şeyden nefret etmeye başlar. Hatta bir adım daha ileri giderek Doğuluları kediye, Batılıları ise köpeğe benzetir: "*Kedi miskindir; yer, içer, yatar. Hayatı hep minder üstünde geçirir. Köpek ise diri, çevik, atılgan ve çalışkandır. Bir işe yarar, uyurken bile uyanıktır*". Tüm bu sebeplerden dolayı konservatuarda okurken tanıştığı Batı müziği ile ilgili bölümde okuyan Macit adındaki "medenî, kibar ve kültürlü" birine gönlü yavaş yavaş kaymaktadır. Aslında bunun sevgi veya aşk olmadığını kendisi de bilmektedir; fakat bu özentiyeye sıkı sıkıya sarılmış olduğu için gözü hiçbir şey görmez. Hatta Neriman, bir gün Şinasi'ye yalan söyleyerek Macit ile buluşmaya gider; fakat Şinasi bu yalanın farkına varır ve araları iyice bozulur.

Macit, Neriman'ın gözünde Batıyı ve medeniyeti temsil etmeye başlar. İlerleyen günlerde Macit, kendisini bir baloya davet eder ve Neriman da bu baloya gideceği günü dört gözle beklemeye başlar. Baloya gidebilmek için türlü oyunlara başvuran Neriman, sonunda babasından izin alır. Hatta babası, balo için gerekli olan maddî imkânı sağlamak için altınlarını bozdurur. Baloya bir gün kala, baloda giyeceği elbiseyi almak için Beyoğlu'na giden Neriman, dönüşte dayısının evine uğrar. Burada, dayısının kızları Neriman'a bir hikâyeye anlatırlar. Hikâyeye şöyledir: "Fakir bir Rus gitaristle yaşayan bir Rus kızı, az parayla yaşamak kendisine ağır geldiği için onu terk ederek, tanıştığı zengin bir Rum ile evlenir. Fakat bu zenginlikle dolu hayatta, eskisinden çok daha mutsuz olur. Her şeyi hatta

çevresindeki insanların davranışlarını bile basit ve yapmacık bulur. Pişman olarak tekrar fakir Rus gitariste döner; fakat adam onu kabul etmez. Buna dayanamayan Rus kızı intihar eder". Neriman bu hikâyeden çok etkilenir ve bunun üzerine baloya gitmeme kararı alır. Bu kararını tramvayda karşılaştığı Macit'e de söylemiştir. Artık balodan da Macit'ten de vazgeçmiştir.

Eve geldiğinde babasının Şinasi ile birlikte Feritlere gittiğini öğrenir. Onlara da kararını açıklamak için can atmaktadır; ama gideceği yerde buna nasıl bir fırsat bulacaktı? Feritlerde Batılı ile Doğulu arasında yorumlar yapılmaktadır. Şinasi, içeriye yeni giren Neriman'a karşı muharebeye geçmiş ve bir süre sonra Neriman sınırlarına hâkim olamayarak ağlamaya başlamıştır. Bu esnada baloya gitmeme kararını açıklar. Kendisini dinlenmesi için bir başka odaya alırlar. Sakinleştikten sonra tekrar, olan biteni, tüm duygu ve düşünceleri anlatır. Artık Doğu medeniyetinin ürünü olduğunu düşünerek nefret ettiği udunu tekrar eline almıştır ve Şinasi ile evlenmesi için aradaki tüm engeller kalkar. Bundan böyle Neriman, babası Faiz Bey ve Şinasi, mutsuz geçen günlerin ardından o eski, mutlu günlerine tekrar dönerler.

Eserde, yazar, sözlerini kahramanlara yükler ve onlar aracılığıyla anlatmak istediklerini aktarır. Ferit, yazarın bir numaralı sözcüsü konumundadır: *"Kadınlar, medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur. Bunlar, hakikî medeniyetçilerden daha bahtiyardırlar: Şekillere iktifa ederler ve renklerin değişmesi onları eğlendirir"*.

Eserde, Fatih'in muhafazakârlığı ve gelenekçiliği ile Harbiye'nin Batı özentiliği kesin bir şekilde ayrılmış, Neriman ise bir bakıma bu iki uç arasında seçim yapmaya zorlanmıştır. Neriman'ın kararsızlığı bir iç çatışmaya dönüşür. Değişimin öznesi ne Şinasi ne de Macit'tir; seçmek zorunda bırakılan Neriman'dır. Olayların akışı esnada yazar, araya girerek çeşitli öğütler verir.

Eserin tamamında Doğuya ait özellikler ile Batıya ait özellikler karşılaştırılır. Bunlardan birkaçına örnek vermek gerekirse:

Doğu (Fatih)

1. Kahvelerde oturan miskin insanlar, tembellik.
2. Ud ve kemençe gibi Doğuya ait çalgılar.
3. Doğu insanının itinasız, alelade dış görünüşü.
4. Sokakların keskin bir hacı yağı kokusu, yanmış soğan kokuları vs.
5. "Evdeki hey hey" yani ney sesi, sokak satıcılarının sesi, ezan sesi.
6. Kedi benzetmesi

Batı (Harbiye):

1. Çalışan, zeki insanlar, üretkenlik, medeniyet ve çağdaşlık.
2. Keman gibi daha çağdaş Batılı çalgılar.
3. Batı insanının düzenli, temiz dış görünüşü.
4. Parfüm kokuları, insana hoş gelen türlü kokular vs.
5. Kemanın, piyanonun sesi.
6. Köpek benzetmesi

Eserin genelinde kültür değişmesi üzerinde durulur ve kültür değişmesine ait sorunlar tartışmaya açılır. İnkılapların sanatla ilgili olan kısımları vardır ve bu kısımlar eserde işlenir. Ayrıca eser, 30'lu yılların müzik politikasını da aksettirir.

YABAN

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1932'de yayımladığı Yaban, kendi toplumuyla uzlaşamamış, ona tepeden bakan, onu küçümseyen, masa başındaki teorik çalışmalarla şekillendirmek isteyen aydının Anadolu'dan görünüşünü işler. Olayları ve değerlendirmeleri başkışı Çanakkale mağduru ve İstanbul paşazadesi Ahmet Celal'in anı defterlerinden takip ettiğimiz romanda, kahramanın her türlü kötülüğün ve sefaletin yoğun olarak yaşandığı Anadolu köyüne niçin gelmiştir ve yakınlık görmediği, nefret ettiği bu köyde ısrarla niçin üç buçuk yıla yakın bir süre kalmıştır ya da bu mekânda ve *vahşi bir hayvan* gibi gördüğü insanlardan *Kuva-yı Milliye* ruhu nasıl doğmuştur, gibi açıklanması gereken pek çok soru da yer almaktadır. Roman, bu soruların cevabını da verir: Sözü edilen aydın, köyde kaldığı süre içinde hem kendi yabancılığının hem de köyü ihmal eden aydını bekleyen tehlikenin farkına varır. Bu tehlike, biraz aydın küçümsemesi ve lütfu gibi olsa da romanın sonunda şöyle dile getirilir: *"Anadolu halkının bir ruhu vardı; nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı; işletemedin. Onu, hayvanî duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın eline bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabanî ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin! Ne ektin ki onu biçeceksin?..."*

Ahmet Celal, bir Osmanlı padişahının oğludur. Savaş esnasında vurulmuş ve bir kolunu kaybetmiştir. Bu hazine hadiseden sonra, dünyadan elini eteğini çekmiş ve toplumdan kaçmak, sessiz sakin bir yerde yaşamak için Anadolu'nun ücra köşelerini seçmiştir. Bu sebepten dolayı, onun subaylık yaptığı dönemde ona er olarak hizmet eden M. Ali'nin köyüne gider.

Köydeki ilk günleri onun için çok zor olmuştur; çünkü bundan önceki yıllarda, İstanbul'da yaşamış ve oranın kültürü ile bezenmiştir. Köylüler ona, oranın yabancı olduğu için "Yaban" derler; fakat Ahmet Celal bu lakabı kendine layık bulmaz. Çünkü o, kolunu bu millet için kaybettiğini savunur. Onun için köydeki ilk iki hafta köy yaşantısına alışma safhası olarak geçer. Bu arada M. Ali'nin müstakil evinin bir odasında kitaplarıyla gününü geçirir. Kitapları bir nebze dahi olsa yalnızlığını ve acısını unutmaya sağlar. Onlar, onun en iyi dostu olmuştur. Bu zaman zarfında, M. Ali'nin annesi, kız kardeşi ve kardeşi İsmail'le tanışır. Köy ortamı ona, İstanbul gibi büyük bir yerde yaşadığı için çok rezalet gelir.

Haftalar ilerledikçe Ahmet Celal, köy ahalisiyle yavaş yavaş tanışır. Köyün en zengini Salih Ağa, muhtar ve Süleyman adında karısına söz geçiremeyen bir adamla samimiyet kurar; fakat bu samimiyet sınırlıdır. Ahmet, onlara hep savaştan,

Atatürk'ten ve onun yaptıklarından bahsederken onlar onu hiç ciddiye almazlar ve "Bir gün düşman gelip ülkeyi Osmanlı'dan alacak ve onlar huzurlu bir ortamda yaşayacaklar." yalanına inanırlar.

Bir gün Ahmet Celal, köyün civarına gezmeye çıkar; köy halkının düşünceleri onun acısına tuz ekiyordu. Doğanın verdiği huzur ile hem acısını hem de yalnızlığını kısmen de olsa unuttur. Yine yaylalarda gezerken bir kız görür. Kız, İstanbul'dakiler gibi bakımlı, giyim-kuşamı iyi olmasa bile, onu çok etkilemiştir. Onunla konuşmak ister; fakat kız ondan kaçır; çünkü Ahmet Celal, köylülerin tabiri ile buraların "yaban"ıdır. Günler geçmesine rağmen kızı unutamamaktadır. Onu tekrar görmek ve konuşmak için yaylaya çıkar. Bir süre bekledikten sonra kız yine oraya gelir. Ahmet onunla konuşmak ister; fakat nafile. Kız ondan yine kaçır. Ahmet Celal ise bu sefer onunla konuşmaya kararlıdır ve kızı bir süre kovaladıktan sonra onu yakalar. Kız, sudan yeni çıkmış balık misali, kaçmaya çalışır. Ahmet Celal onu sakinleştirdikten sonra ona, "Sadece seninle konuşmak istiyorum." der; fakat kız yine de kurtulmak için çabalar. Bir süre sonra kızın isminin Emine olduğunu öğrenir.

Bu arada cephede savaş şiddetlenmiş ve köylülerden tekrar askere çağırılanlar olmuştur. Bunlardan bir tanesi de M. Ali'dir. Onun evden ayrılması ile artık Ahmet Celal'in köyde samimi olacağı, derterini anlatabileceği kimse kalmamıştır. Bir kaç hafta daha M. Ali'nin ailesiyle birlikte kalmaya başlar; fakat İsmail adında birisinin Emine'yi sevdiğini ve onunla evleneceğini duyunca evden ayrılır. Köyde başka bir yerde yaşamaya başlar. Kolunu kaybetmiş olmasından dolayı yardıma muhtaçtır. İlk zamanlar Süleyman, onun ihtiyaçlarını gidermeye çalışır. Aslında o da Ahmet Celal gibi terk edilmiş ve yapayalnızdır. Karısı, onu asker kaçağı birisiyle aldatmış ve İstanbul'a kaçmıştır; buna rağmen Süleyman karısını hâlâ çok sevmektedir. Onu bir türlü unutamaz.

Aradan günler geçer. Bir gün İsmail'in Emine ile evleneceğini duymasına rağmen Ahmet Celal, muhtara gider ve Emine'yi kendisine istemesini söyler. Bunun üzerine Emine'ye gidilir; ama Emine bu işe "hayır" der. Üstüne üstelik Ahmet Celal'e kolsuz olduğu için ağır hakaretlerde bulunur.

Birkaç hafta sonra, İsmail'in Emine ile evlenmek üzere hazırlık yaptığını kahvede işitir. Emine'yi kafasından silmeyi başarmış; fakat bir türlü kalbinden atamamıştır. İkinci kez hayal kırıklığına uğrar. Bunun hincını Süleyman'ı azarlayarak, karısı hakkında ileri geri konuşarak çıkartır. Bu kavgadan sonra, Süleyman daha fazla dayanamaz ve köyü terk eder. Yazar pişmandır; ama artık çok geçtir.

Süleyman'ın evi terk etmesinden sonra, kendisine yardım etmesi maksadıyla Emeti Kadın'ı tutar. Onun Hasan adında bir torunu vardır. Emeti Kadın hem torunu Hasan'a hem de Ahmet Celal'e bakmaktadır. Torunu Hasan küçük bir çobandır. Ahmet Celal, onunla koyunları otlatmaya çıkar.

Bir gün yine koyunları otlatmaya çıktıklarında dağların arkasından top sesleri gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi savaş köye doğru gelmektedir. Emine de İsmail'le evlenmiştir. Ahmet Celal, bir daha köyün içinde gezemez olur.

Savaş, cephelerde son sürat devam etmektedir. Düşman uçakları köyün üzerinde kol gezmekte ve bir takım kâğıt parçalarını yere atmaktadır. Kâğıtta "Sakin yerinizden yurdunuzdan olmayınız. Biz size kötülük etmeye gelmiyoruz. Halife ve padişah bizimle beraberdir. Biz sizi Kemal'in çetelerinden kurtarmak için harbediyoruz." yazar. Köylüler, bunu okuyunca her birinin gözünün parıl parıl parlamaya başlar.

Ahmet Celal, bir akşamüstü eve dönmek üzere iken "Davranma!" diye bir sesle irkilir. İlk başta anlamazlıktan gelir; fakat bir kaç adım atar atmaz bir kurşun kulağının dibinden bir arı gibi vızıldayarak geçer. Ahmet Celal, bu kişinin bir düşman askeri olduğunu düşünür; ama ateş eden bir Türk askeridir. Daha sonrasında Türk birliği ile konuşur, onlara durumu anlattıktan sonra birliğin komutanlarından savaş hakkında bilgi alır. Konuşmalardan Ahmet Celal, Türk ordusunun savaşı kazanacağından ümitli hâle gelir.

Bir gün Ahmet Celal, muhtar ve diğer köy ahalisiyle kahvede otururken, uzaktan çok dağınık halde bir birliği gelmekte olduğunu görür. İlk başta düşman sanılan birliğin daha sonra Türk birliği olduğu anlaşılır.

Ertesi gün, sabah erkenden birliğin yola çıktığı öğrenilir. Dağın arkasındaki top sesleri iyiden iyiye artmaktadır. Köylüler bu olaya karşı tedirgindir. Çoban Hasan'la Ahmet Celal arada sırada koyunları yaylaya çıkartırlar; fakat bir gün Küçük Hasan yaylaya tek başına gider. Ne olduysa o gün olur. Ahmet Celal, Küçük Hasan'ın "Geliyorlar." diyerek bağırmasıyla uyanır. Hasan'a, ne olduğunu sorar. Benzi solmuş, soluk soluğa kalan Hasan:
- Aha onlar, senin dediklerin. Te karşığı belin üstünden yürüyüp geliyorlar. der.

Ahmet Celal bir süre kendine gelemez. Endişe ile apar topar bir kaç eşyasını toplamaya başlar; fakat kolu olmadığı için yardıma ihtiyacı vardır. Emeti Kadın'ı arar ama bulamaz ve evin etrafına bakınır hiç kimseyi göremez. Belli ki köylü, korkudan saklanmış.

Düşmanın hemen köye girmek üzere olduğu, ağır topçu taburunun araba ve demir şakırtılarının seslerinden anlaşılıyordu. Ahmet Celal, hemen kapısını kilitler, pencereleri kapatır. Aradan fazla geçmez. Dışarıdan garip garip konuşmalar gelmektedir. Bu konuşmalar Yunancadır. Köy, tamamen düşman askerleri tarafından ele geçer. Her eve baskın düzenlerler. Bulduklarını köy meydanına çıkartırlar. Sırada Ahmet Celal'in evi vardı. Asker kapıyı açmaya çalışır; ama kapı kilitlidir. Son çareyi kapıyı kırmakta bulurlar.

İlk başta Ahmet Celal, askere karşı koymaya çalışır; sonuç vermeyince kendini düşman askerine bırakır.

Bir süre sonra, arayıp da bulamadığı köy halkının toplandığı yere götürülür. Burada askerler kadınlara, genç kızlara tacizde bulunur. Ahmet Celal bundan rahatsızlık duyar. Aslında o, sadece Emine için endişelenmektedir. Emine'ye baktıkça, hem onları korumak hem de Emine'ye sakat olduğu halde erkekliliğinden ödün vermediğini göstermek maksadıyla askerlerin arasından Rumca bilene, onu komutanın yanına götürmesini ister. Asker onu alır, komutanının yanına götürür. Fransızca bildiği için ona, Fransızca olarak, askerlerinin halka eziyet ettiklerini ve genç kızlara tacizde bulunduğunu ifade eder. Yunan subayı onu dinledikten sonra tekrar toplanma noktasına geri götürür ve askerlere, köy halkına eziyet edilip edilmediğine dair sorular sorar. Halk korktuğu için bir şey söyleyemez.

Daha sonra askerler, köydeki bütün evleri ararlar. Silah namına ne varsa hepsini toparlar ve köylülerden yiyecek, içecek alırlar. Bunu, para karşılığında aldıklarını göstermek maksadıyla köylülere bir kâğıt verirler. Cahil köylüler buna inanır ve tüm yiyeceklerini teslim ederler. Hâlbuki Türk askerleri geldiğinde onlardan her şeylerini esirgemişlerdi. Eski bir subay olan Ahmet Celal, düşmanın köylülerden yiyecek ve içecek toplamasından, en az bir iki haftaya kalmaz köyden ayrılacaklarını yorumunu çıkarır. Birkaç gün geçtikten sonra, Ahmet Celal Emeti Kadın'ın çığlıkları ile uyanır. Düşmanlar, Hasan'a işkence ediyorlardı. Zavallı çocuk her tarafı yara bere içinde, acılar içinde kıvrınmaktadır. Ahmet Celal ilk başta Hasan'ın öldüğünü zanneder; ama nabzını yokladığında yaşadığını fark eder. Bu olaydan sonra Ahmet Celal'in karamsarlığı giderek artar.

Ertesi gün askerler, topladıkları eşyaları saracak bir şey aramak için Ahmet Celal'in evini basarlar. Hasan, o esnada çarşafın arasında yatmaktadır. Ahmet Celal, askerlere "Ne istiyorsunuz?" diye sorar. Onlar, cevap vermeden çarşafı öyle bir hızla çekerler ki Hasan yere "pat" diye sertçe yere düşer. Zaten hali perişan olan Hasan, bu sefer ölümü atlatamaz. Olduğu yerde yığılır kalır. Emeti Kadın ve Ahmet Celal, Hasan'a yardım etmek için koşarlar; fakat Hasan ölmüştür. Ahmet Celal, kendini tutamaz ve askeri bir yumruktaki yere serer. Olaylar bu esnada cereyan eder. Köylüler ilk defa da olsa Ahmet Celal'i haklı bulur ve askerlerin üzerine yürürler. Ortalık karışır. Bu karışıklıktan yararlanarak Emine ile Ahmet Celal kaçarlar. Bu esnada Ahmet Celal, böğründen vurulur; fakat bu acıyı o anda hissetmez. Sadece o değil, aynı zamanda Emine de sol bacağından yaralanmıştır. Kaçabildikleri yere kadar kaçarlar. Bir yere vardıklarında oturup dinlenmeye karar verirler ve vurulduklarını anırlar. Emine'nin yarası daha da ağırdır. Kalkacak durumda değildir. En sonunda Ahmet Celal, Emine'yi oracıkta bırakır ve yoluna devam eder.

Ahmet Celal, bir İstanbul çocuğudur ve yetişme tarzı köyde hayatını sürdürmesi noktasında onu zor durumda bırakır. Orhan Okay, romanla ilgili olarak şunları belirtir:

"Yaban'ın Anadolu köy realitesini aksettiren realist bir roman değil, bilakis idealist bir roman olduğuna hükmetmek gerekir. Romanın en acı tarafı, bence, köylüden gördüğü bütün ezaya, cefaya, adeta zulme rağmen Ahmet Celal'in, romanın sonlarına doğru 'Ben sizleri affettim.' demesidir."

Farklı bir kaynaktan çeşitli bilgiler

Ahmet Celal, Çanakkale'de bir kolunu kaybeder ve bu, onun için büyük bir eksiklik, bir utanç kaynağı hâline gelir. Artık İstanbul'da duramaz. Onun için köy; saf, temiz, bozulmamış insanların bulunduğu yerdir. Köye gelmesindeki bir diğer önemli etken ise İstanbul'un düşman işgali altında olmasıdır. Ahmet Celal, bu manzaraya bir asker olarak tahammül edemez. Ayrıca, onu İstanbul'da kalmaya zorlayacak bir ailesi ya da sevdiği birisi de yoktur. Bu mantıklı sıralama ile köye yerleşir.

Köyde, Ahmet Celal'in sabahlara kadar kitap okuması yadırganır; çünkü bu durum köylünün yaşayışıyla bağdaşmaz: Köyde erken yatılır, erken kalkılır. Ayrıca gaz da çok değerlidir, hatta gaz lambasının kırılması kavga sebebidir.

Ahmet Celal'e göre bütün köy halkı onun emrinde olmalıdır. Böyle olmayınca, daha doğrusu durumun böyle olmadığını anlayınca da sıkıntılar yaşar. M. Ali'nin köye gelince askerlik psikolojisinden çıkıp değişme göstermesinden de şikâyet eder; fakat bu oldukça doğal bir durumdur.

Ahmet Celal, İstanbul dışındaki her yere gurbet olarak bakar. O devir aydınlarının genel düşüncesi de böyledir.

Ahmet Celal'in köy yaşayışında şikâyet ettiği durumlardan biri de temizliktir. Ahmet Celal, hemen her gün tıraş olup saçlarını tarar; fakat köy halkı temizliğine bu kadar önem vermez. Hatta M. Ali; "Her gün tıraş olmayıver, saçını taramayıver." diye uyarıda bulunur.

Romanda, Şeyh Yusuf aracılığıyla köylünün din anlayışına eleştirilerde bulunulur. Onun her dediğine inanan köylü tenkit edilir.

Romanda, Ahmet Celal'in gittiği köyün adının verilmeyişi de, anlatılan köyün adının kötü anılmaması içindir.

Ahmet Celal, birçok bakımdan Yakup Kadri'den izler taşır.

OSMANCIK

Osman Gazi Hân, ölüm döşeğinde; Allah'tan mehil istiyor, Bursa'nın fetih müjdesini alabilmek için. O, tâ bahardan beri badem ağaçlarının çiçeğe durduğu günden seçmiştir ölümü: "Oğul, ben öldüğüm vakit, beni Bursa'da şu gümüşlü kubbenin altına koy!" Osman Gazi'nin, oğlu Orhan Bey'e vasiyetidir bu. Bu, onun soy sop ülküsü yaptığı rüyasının gerçekleşmesi demektir; ancak o zaman gülümseyerek "Hoş geldin, hoşnutluk getirdin." diyebilecektir ölümüne. Son göçe, tek başına çıkılan

yolculuğa hazırlanan Osman Gazi Hân, şimdi, hayatı boyunca dinlediklerini, gördüklerini, deliliklerini, durulup arınışını, büyük yörüngeye oturuşunu; yerleri, hâlleri, kişileri ve büyük ülküsünün adım adım gerçekleşmesini hatırlamaktadır. O, şimdi Uludağ'dan da büyük bir hatıralar dağıdır: Osmancık'ın çocukluğu, herhangi bir çocukluktan farksızdır. Gençliği de öyle... Ele avuca sığmaz; nerede çalgı, orada kalgı günleri. Gücünün, kuvvetinin sahibi değildir; aksine gücü kuvveti, onun sahibidir. Kılıçta ve yayda üstünleştikçe değil meydan okumaya, bir yan bakişa bile katlanamaz olur. Gururu için yaşamaktadır.

Babası Ertuğrul Bey, bir müddet Osmancık'ı takip eder, öğütler verir; fakat sonradan onu kendi haline bırakır. Öteki oğlu Gündüz Bey' e önem vermeye başlar. Osmancık, ağasını kıskanacak yerde rahatlamış ve mutlu olmuştur. Azat edilmiş sayar kendini ve keyfince yaşamaya başlar. Tâ ki Şeyh Edebâli ile tanışmaya kadar. Domaniç temmuzlarından birinde, Sivrikaya'da Osmancık, Edebâli ile karşılaşır. Gökte ay ve yıldızlar... Osmancık, yıldızlara bakarak "Dünya ne kadar büyüktü" diyor. Osmancık'ı gizliden gizliye takip eden Edebâli: "Dünya'yı bize büyük gösteren bizim küçüklüğümüz oğul! Hırslımız, sabırsızlığımız, bencilliğimiz. Önce bu yüzden küçülüyor sonra da Dünya'yı çok büyük görüyoruz." der ve ilave eder: "Dünya bir ömür için, bir tek insan için büyüktür. Bir soy için değil; bir soyun benimseyeceği, bir soya benimsetilecek bir amaç, bir inanç, bir ülkü için değil!"

Osmancık'ın kafası ve ruhu altüst olmuştur. Öfkelenir, Edebâli'ye saygıda kusur eder. Ertuğrul Gazi, oğluna "Edebâli'ye sakın karşı gelme; bana karşı gel, ona gelme. Edebâli soyumuzun ışığıdır." diye tembih eder. Osmancık, Edebâli'nin tekkesine gittiği bir gün Malhun Hâtun'u görür ve ona âşık olur. Töresince istetir. Edebâli kızını vermez: Halleri müsavi değildir. Bundan sonra Osmancık için değişim ve arayış dönemi başlar.

Yine tekkeye misafir olduğu bir gün, rüyasında Edebâli'nin göğsünden çıkan bir ayın kendi göğsüne girdiğini, sonra bir çınar ağacı şeklinde dünyaya dal budak saldığını görür. Dört yana rahmet ve nur yağdıran bir çınar ağacıdır. Rüyanın tabirine göre, bu ay Malhun Hâtun, bu çınar ağacı ise Osmancık'ın kuracağı devlettir. Osmancık, artık değişmektedir. Kılıcını, yayını, topuzunu kendisi için değil, soyu sopu için, soyunun amacı için kullanmaktadır. Sonunda Edebâli kızını Osmancık'a verir. Sade bir törenle evlenirler. Osmancık, artık yaşanmış olan babası Ertuğrul Gazi'nin yerine bey seçilir.

Osman Bey, ilk iş olarak civardaki Türk boylarını birleştirir: Kendi buyruğunda ve hepsinin rızalarını alarak... Domaniç ve civarı dar gelmeye başlamıştır. Her gün yeni topraklar alınır, kaleler düşürülür yeni gelenler, tâ Orta Asya'dan ve daha yakın yerlerden gelenler bu topraklara yerleştirilir. Savaş, akın, ganimetin paylaşılması, yerleşme biçimi, doğumlar, evlenmeler, dostluk ve düşmanlıklar her şey bir

düzene bağlanmıştır. Herkes nefisini ve bencilliğini yok etmiştir; başkalarını, soylarının geleceğini düşünmektedirler. Pazar yerlerinin emniyeti sağlanmıştır. Yöredeki herkes (Rumlar dâhil Osman Bey'e tâbi olan herkes) hayatından, ırzından, malından emindir. Bu günlerde Osman Bey'in annesi Cankız, ardından da 90 yaşındaki Ertuğrul Gazi vefat eder. Orhan dünyaya gelir.

Bütün bu olup bitenler sırasında Osman Bey'in önemli meselelerinden birisi amcası Dündar Beydir. Dündar Bey, ağabeyi Ertuğrul Gazi'den sonra beyliğin kendisinin hakkı olduğunu düşünür, Osman Bey'i kıskanır ve bozgunculuk eder. Osman Bey, saygısını bir an bile ihmal etmeden, amcasını uyarır. Hatta bir gün Dündar Bey'e: "Elin operim amca, dizin operim amca. De ki davarın güdeyim, odunun kırayım amca. Amma ki beyliğime eller taş atsin ki beyliğimi korumam zor olmasın. Ben bunda akıl isterim, rey isterim, ılık isterim. Yanılırsam doğruyu isterim. Ben bunda takaza istemem, dokunç istemem, kakınç istemem." demiştir. Dündar Bey aldırmaz, bildiğince devam eder. Düşman üstüne ılgar eden savaşçıları geri çağırır. Osman Bey, bir yay darbesiyle amcası Dündar Bey'i düşürür.

Osman Bey'in ikinci oğlu Alaeddin dünyaya gelir. Mihail Kosses Müslüman olur. Töreye bağlılık şuuru, zayıfa yardım fazileti, din uğrunda göz kırpmadan ölüme gitme heyecanı Mihail'i Abdullah yapmıştır. İnegöl, Yarhisar, Aydos, Bilecik, İznik kaleleri alınır. Zaman, geçip gitmektedir. Alaeddin bile at binmektedir artık. Orhan Bey, Yarhisar tekfurunun kızı Holofira ile evlenir. Osman Bey, gelininin adını Nilüfer olarak değiştirir. Müslüman olan Nilüfer, Osman Bey'e torun, Orhan Bey'e oğul; Murad'ı verecektir... Selçuklu Sultanı, bir fermanla Osman Bey'in hanlığını tebaasına duyurur. Artık Cuma namazlarında hutbe Osman Han adına okunmaktadır.

Şeyh Edebâli vefat eder. Orhan da yavaş yavaş pişmekte, olgunlaşmaktadır. Hem gazada hem yönetimde. Osman Gazi Hân'ın etrafı boşalıyor. Baba dostları, yola beraber çıktığı yoldaşları birer birer âhirete intikal ediyorlar. Malhun Hâtun da vefat eder. Osman Gazi Han, hasta yatağında, iki aydır yatmaktadır. Kulakları nal seslerinde, Bursa'nın fetih müjdesini bekliyor. Derken, müjdelerin hası, nal sesleri... Sungur dışarı fırlıyor ve göz açıp kapayıncaya kadar da geri dönüyor. Nefes nefesidir: "Gözün aydın Hânım! Bursa bizimdir!" Osmancık, Osman Bey, Osman Gazi Hân; babası Ertuğrul Gazi'ye, şeyhi ve kayınpederi Edebâli'ye, kendinden önce giden baba dostlarına, yoldaşlarına ve Zümrüdü Anka'sı Malhun Hâtun'a mülâki olmak için gözlerini yumar. Mesut ve huzurlu...

Tarık Buğra'nın Osmanlı Devleti'nin kuruluş macerasını bir tahkiye üslubuyla anlattığı "Osmancık" adlı romanı, yazarın "Cihan devletini kuran irade; şuur ve karakter." sözleriyle bütünleşir

niteliktedir. “Tarihî roman⁶ niteliğindeki Osmancık’ta son derece başarılı bir üslup sezilir ve 13-15. yy. Eski Anadolu Türkçesinin izleri aksettirilir. Kullanılan destansı anlatım tarzı, eserin gerçeğe uygunluğunu pekiştirmektedir.

Romanda, Beyliğin yapılanması, teşkilatlanması ve devletleşme süreci kurumlarıyla birlikte karşımıza çıkar. Beylik, bu dönemde hem dış güçlerle (Bizans) hem de iç güçlerle (Anadolu halklarının kendi arasındaki çekişme) mücadele eder.

Pazarın kurulması, ticarî hayatın ve verginin göstergesidir. Bu da maliyenin ortaya çıkışı ve beylikten devlet olma yolunda atılan önemli bir adımdır. Hazinesin kurulması anlamına gelir.

Dursun Fakı’nın kadı olarak seçilmesi ise hukukî sürecin başlangıcıdır.

HUZUR

Tanpınar, 1949’da yayımlanan *Huzur*’u aracılığıyla, saf şiirin dar çemberi içinde ifade edemediği, hatta öykü dünyasına aktaramadığı yaşama şekillerini, romanın geniş kadrosu içinde vermeye çalışır.

Her biri kişilerinin adlarıyla anılan dört büyük bölümden meydana gelen *Huzur*, bir bakıma yazarın anılarıyla örtüşen bir romandır. Başkişi Mümtaz, kimi zaman geçmişin çocukluk anılarına sığınan Ahmet Hamdi, kimi zaman zamanın büyük bir bölümünü Sahaflar’da geçiren Darülfünun profesörü bir hoca, ama daha çok kendisini aşan, içinde kalmış, dışarıya aksetmemiş farklı bir Ahmet Hamdi Tanpınar’dır. Bu itibarla, başkişi Mümtaz’la Nuran’ın aşkı çerçevesinde sanat anlayışını, kültür birikimini ve hayat felsefesini işleme fırsatı bulmuştur. Bu özelliğinden dolayı kimilerine göre otobiyografik bir roman, kimilerine göre bir karakter romanı olarak sayılmıştır. Bu görüşlerin belki hepsinde bir doğruluk payı vardır. Aynı endişeyi Tanpınar da taşımış olmalı ki, başkişi Mümtaz’ı ve çevresini elinden geldiğince kendi biyografisinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Mehmet Kaplan, bu konuda, yazarın karakter romanı ile dramatik romanı birleştirdiğini söyler.

Öykünün merkezi, Mümtaz ve Suat’ın Nuran’a olan aşklarıdır. Mümtaz ve Nuran birbirini sevmekte ve evlenmeyi tasarlamaktadırlar. Ümitsizliğe düşen Suat ise kendini asarak intihar eder. Bu trajedi nedeniyle Nuran’dan ayrılan Mümtaz’ın iç dünyası allak bullak olmuştur. Radyoda II. Dünya Savaşı’nın

⁶ Bir romanda yazar, hareket noktası olarak tarihi ele almış, konusunu tarihten seçmiş ve anlattığı döneme tanıklık edip idrâk etmişse, ortaya çıkan roman “tarih konulu roman”dır. Aksi takdirde, olaylara ve döneme tanıklık etmemişse, bu tür romanlar “tarihî roman”lardır. Tarihî romanlarda ana kahramanlar, savaşlar, barışlar, tarihin başlangıç ve bitiş noktaları aslına uygun olmalı, aynen aktarılmalıdır.

başladığı haberi verildiği sırada, Suat’ın hayalini gören Mümtaz, merdiven başına yıkılır.

Mümtaz, Beyazıt Sahaflar Çarşısında, salaş dükkânlarda, bitpazarında, Çekmece’de balıkçı muhitinde ve kır kahvelerinde dolaşırken, İstanbul’un bir kronikçisi, İstanbul’da eski zamanın donup kaldığı ve biriktiği köşelerin bir tasvircisi oluyor romanda. Huzur’un sonraki bölümlerinde Boğaz’a, zengin bir eve, sanki başka bir dünyaya geçiyoruz. Pırıl pırıl görünen modern semtte önceleri çok mutlu olan Mümtaz, giderek bu çevrede yaşayan insanlardan kaynaklanan olayların sonucunda yıkılır. Geçilmemesi gereken bir sınırı çiğnemiştir o.

Mümtaz, bindiği bir Ada vapurunda Nuran’a rastlamış ve “Tehlikeli denecek derecede zengin, her ihtimale gebe, her mânasında velûd bir kadınlık hayatı(nın), bakımsız bir tarla gibi sırf kendisini işleyecek erkeğin yokluğundan yarı hülyâ, yarı verimsizliğin bütün sebeplerini kendisinde gören bir aşağılık duygusu içinde akıp gittiğini” fark etmiştir. Bu tespitin arkası kendiliğinden gelecek ve zalim bir çocukluğun ara sokaklarından geçerek kendisini İhsan’ın kollarına atan Mümtaz, fikrî zeminini sağlamlaştırmış bir insan olarak duygusal arka planını inşa etmeye soyunacaktır: “O mademki artık benim için her şeydir, o halde bütün kâinatımla ona taşınmalıyım.” der.

Romanda; Tanpınar’ın zevklerini, hayata ve dünyaya bakışını temsil eden Mümtaz, çocukluğundan başlayarak belli bir terkibe ulaşıncaya kadarki hayatı, bilgi kaynakları tam olarak anlatılmış tek kahramandır. Çevredeki uyarıcı nitelikteki her şey onun dikkatiyle/gözlemiyle/bakış açısıyla okura nakledilir. Aylakça gezinen insanlardan çarşı esnafının şamatalı konuşmalarına, hamallardan sokak satıcılarına kadar mekânı dolduran insanlar, sokak ve caddelerin rengi, kokusu tüm ayrıntılarıyla ve bir tablo hâlinde okuyucunun dikkatine sunulur.

Romanın ikinci kişisi Nuran, az konuşan, iç dünyasını fazla dışa vurmayan kişiliğiyle daha çok Mümtaz’ın bakış açısından ve Mümtaz’da bıraktığı izlenimlere göre tanıtılır. Tanpınar, Nuran’ın kocası Fahir’den ayrılma sebeplerini anlatırken Nuran’ın kişiliğini de verme fırsatı bulur: “*Tehlikeli denecek derecede zengin, her ihtimale gebe, her mânasında velûd bir kadınlık hayatı(nın), bakımsız bir tarla gibi sırf kendisini işleyecek erkeğin yokluğundan yarı hülyâ, yarı verimsizliğin bütün sebeplerini kendisinde gören bir aşağılık duygusu içinde akıp gidiyordu.*”

Nuran’daki yasak aşk eğilimi, geçmişte aile bireyleri arasında etki uyandıracak derecede bir aşk serüveni yaşamış olan büyükannesinden gelmektedir. İşte Mümtaz ile ada vapurunda karşılaşmaları, bu irsiyet yoluyla gelen kanın harekete geçmesine, tutuşmasına sebep olur.

Huzur'daki ilişkiler ağının üçüncü ayağını oluşturan Suat'a gelince o, olaylar içindeki fonksiyonunu eylemleri, düşünceleri bakımından Mümtaz-Nuran birlikteliğinde çatışmanın karşı cephesini oluşturur. Roman kişilerinden İhsan, onun kişiliğini "İsyan duygusu ile doğanlardandır. Böyleleri için mesut olmak kabil değildir. Ne de kendilerini unutmak..." cümleleriyle özetler.

Huzur'un olay örgüsünü belirleyen en önemli unsur, Nuran ile Mümtaz arasında yaşanan aşktır. Bu aşk, zaman zaman beşerî vasfından sıyrılarak tasavvufî bir şekle bürünür, din halini alır. Bu ilişkide yazar, romanın Mümtaz aracılığıyla verilen iç âlemiyle dış âlemi paralel yürütülür. Tanpınar, bu iki âlem arasında bir denge kurmaya çalışırken; öznel âlem, çoğu zaman nesnel âlemin önüne geçer.

Romanın karmaşık gibi görünen yapısında tarihi, doğayı, sanatı, eşyayı birleştirmek isteyen bir hayat görüşü hâkimdir. Bu hayat görüşünü Kaplan, tasavvuf inancına göre *kesret âlemi*'nde yaşayan ve Tanrıyı evren ile bir bütün olarak görmek isteyen insanın *vahdet iştiyâkı* olarak açıklar. Ayrıntılara takılıp kalan Suat'ın huzursuzluğu da ve onunla bağlantılı sorumsuzluğu da yine bu bütüncül görüşten yoksun olmasından gelmektedir. Hayatın he ânını doyasıya yaşamak isteyen ve görünenin arkasındaki görünmeyeni arayan Mümtaz'ın zıddına, romanın aksiyonunu yüklenen kötülüğün sembolü olan Suat, bir hareket adamı olarak Mümtaz-Nuran ilişkisinde yer alır.

Huzur'da müzik, resim, mimarî gibi plastik sanatların hemen her şubesi; rüya, zaman gibi anlatım tekniğiyle ilgili izleklerin romana hâkim olduğu dikkati çekmektedir. Hatta Mümtaz ile Nuran'ın aşklarını yönlendiren de güzellik duygusu olarak adlandıracağımız bu ortak değerlerdir. Bu yüzden bütün kişiler, özellikle Mümtaz, Nuran ve İhsan, doğaya, eşyaya ve insanlara güzellik duygusuyla bakar, estetik açıdan değerlendirirler.

Sözünü ettiğimiz izleklerden en başta geleni müziktir. Tanpınar, Mümtaz ve Nuran'ın duygularını müzik aracılığıyla verir. Bu yüzden, eserdeki musikî teriminin kullanılışı, tüm romanın olay örgüsünü yönlendirecek yoğunluktadır. Romanın bütün kişileri bir ölçüde halk müziğinden Batı müziğine, klasik Türk müziğine kadar çeşitlilik gösterir. Bu yüzden musikî temi, onların aşklarını da başlatan/etkileyen/yönlendiren önemli bir unsur olarak romanda yer almaktadır.

Yaşadığı ortamla uzlaşamayan ve sürekli bir yalnızlık duygusu içerisinde bulunan Mümtaz, öteki romanların kişileri gibi, gerçeğin katı çıplaklığıyla karşılaşınca rüyaya benzeyen düşsel bir âleme sığınır. Söz gelişi, Sahaflar'daki bitpazarında gezinirken, geçmiş zamanı yakalamak, akıl ve idrakin ötesine sıçramak ister. Bu, bir bakıma içinde yaşadığı zaman baskısından ve sorunlarından bunalan insanın kurtuluşunu geçmişe açılan bir kapı olarak görmektedir.

Romanda iki farklı zamandan söz etmek mümkündür: Birincisi, olay zamanı, yani aktüel zamandır ki yirmi dört saat ile sınırlıdır ve geriye dönüşlerle birkaç yıla yayılır. Roman kişileri, anımsadıklarını aktüel zamana taşıyarak, zamanda bir genişleme sağlarlar. Diğeri ise Mümtaz'ın iç dünyasını bilinç akımı, hatırlama, iç konuşma tekniğiyle aktettiren göreceli zamandır. Romanın tekniği ile ilgili olan yavaş tempolu zaman, eserin hem muhtevasını hem de tekniğini idare eden bir üslup mekanizması kazanır.

Kaplan, romanın terkihi konusunda, özellikle İstanbul'un işlevinden söz eder ve İstanbul'un bir "yığın" manzarası arz ettiğini belirtir. Ayrıca ona göre romanın merkezi Nuran'dır. Mümtaz, bütün varlığı onun etrafında topladığı gibi, romanın diğer kahramanları Tevfik Bey, Suat, Fahir ve daha başka şahıslar da muhtelif münasebetlerle ona bağlanırlar. Nuran'dan ayrıldığı zaman Mümtaz'ın bütün şahsiyeti ve dünyası darmadağın olur.

Huzur, yeni olan tekniği, zaman ve terkip bakımından getirdiği teklifleri ve yazıldığı dönemde küçümseyen bir uygarlığı ve bu uygarlığa özgü değerleri vermesi ile hem yazıldığı dönemde hem de sonraki dönemlerde kuşaklara ufuk açan, üzerinden düşünülmesi gereken bir romandır.